

WPROWADZENIE

Jeśli zgodzić się, iż współczesne filozofowanie nad człowiekiem i jego światem znajduje swoją kulminację w filozofii odpowiedzialności, gdzie odpowiedzialność nie jest już pojmowana peryferyjnie (jako np. pojęcie wyłącznie moralne czy prawne), lecz uzyskuje rangę podstawowego pojęcia filozoficznego, to zdumiewać musi, iż najważniejsi filozofowie odpowiedzialności filozofują niemal w całości w pojedynkę i niewiele wzajem o sobie wiedzą. Nie ma żadnej między nimi rozmowy – zarówno w czasie, jak i w przestrzeni – choć większość spośród nich to filozofowie rozmowy. Na przykład Emmanuel Levinas wykląda odpowiedzialność jako substytucję, ale nie wie, iż kilkadziesiąt lat wcześniej Dietrich Bonhoeffer zaproponował rozumienie odpowiedzialności jako *Stellvertretung*, czyli właśnie jako substytucji. Każdy filozof odpowiedzialności zaczyna jakby od początku, nie wiedząc i nie chcąc nic wiedzieć o swoich poprzednikach czy o współczesnych mu „współbraciach w problemie”. Tymczasem nie ma i nie może być żadnego pojedynczego „odkrywcy” głębszego sensu odpowiedzialności, jedynie praca wspólnoty filozofów komunikujących się ze sobą może rozjaśnić proces współczesnego „zontologizowania” odpowiedzialności i w ten sposób przyczynić się do lepszego zrozumienia człowieka i jego miejsca we wszechświecie.

Wydobycie na jaw drażącego rozmaite nurty filozofowania wątku odpowiedzialności oraz doprowadzenie na tym polu do bezpośredniego intelektualnego kontaktu i umożliwienie w ten sposób rozmowy między poszczególnymi filozofami odpowiedzialności wydaje się jednym z najpilniejszych zadań stojących dzisiaj przed badaniami filozoficznymi. Tym bardziej iż badania dotychczasowe były z reguły pomyślane zbyt partykularnie i nie postrzegały filozoficznie pojmowanej odpowiedzialności jako wątku uniwersalnego, i nie dbały przeto o wzajemne porozumiewanie się.

W filozofii dwudziestego wieku wyróżnić można niejako dwie fale zintensyfikowanej refleksji nad fenomenem odpowiedzialności. Pierwsza pozostaje w ścisłym związku z upadkiem „starego świata”, jaki nastąpił wraz z pierwszą wojną światową. Do najistotniejszych artykulacji w ramach tak wyróżnionego okresu dochodzi już w latach dwudziestych i na początku lat trzydziestych. Problem – z różnym stopniem świadomości jego centralnej pozycji – zostaje podjęty przede wszystkim na gruncie filozofii fenomenologicznej (Edmund Husserl, Max Scheler, Nicolai Hartmann) i filozofii dialogu (Franz Rosenzweig, Eber-

hard Grisebach, Martin Buber, Dietrich Bonhoeffer). Intrygujące jest, iż problem odpowiedzialności radykalnie podejmuje też grupa filozofów, którzy – w mniejszym czy większym stopniu – ulegali wpływowi Heideggera. Pierwszym będzie tu Wilhelm Weischedel, a dalszymi – przede wszystkim Jean-Paul Sartre czy przynależący już do „nowej fali” Georg Picht i Richard Wisser.

Owa druga fala pojawia się na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, kiedy to dochodzi do zagadkowego spiętrzenia nader istotnych dla radykalizacji problemu wystąpień. Swoją punkt szczytowy osiąga zaś ona w pracach Emmanuela Levinasa i Hansa Jonasa. Jednakże najwybitniejsze dokonania filozofii odpowiedzialności drugiej połowy dwudziestego wieku, mimo pozoru oryginalności, posiadają swe istotne, choć nie w pełni uświadamiane, inspiracje w częściowo zapoznanej twórczości filozofów odpowiedzialności pierwszej połowy wieku. Bez dotarcia do tych źródeł i ich przebadania nie można w pełni zrozumieć obecnej sytuacji w zakresie interesującej nas problematyki. Typowym przykładem może tu być – włączona do niniejszego wyboru – praca Eberharda Grisebacha z 1924 roku.

Niniejsza antologia źródłowych tekstów dwudziestowiecznej filozofii odpowiedzialności spełni swe zadanie, kiedy czytelnik spostrzeże, iż ci tak różni nieraz filozofowie zmierzają, wprowadzając w pojedynek, jednakże w tym samym kierunku i że nieświadomi w pełni wspólnoty problemowej, jaką stanowią, wypracowują przecież pewne nowe i w miarę zwarte rozumienie fenomenu odpowiedzialności. Przykładem może być myślenie Levinasa, które mimo całej swej oryginalności posiada swoje antecedencje w myśleniu filozofów wcześniejszych i w swym punkcie dojścia wcale też nie musi być przeciwstawiane myśleniu Hansa Jonasa.

Jeżeli myślenie nad odpowiedzialnością poszczególnych, prezentowanych tu filozofów może niekiedy wydawać się mało przekonujące, to jednak fakt, iż filozofowie tak różni i przychodzący niejako z różnych stron mają podobne intuicje, sprawia, że i my zaczynamy rozumieć, iż nie można już traktować odpowiedzialności jako czegoś samego przez się zrozumiałego, że trzeba zerwać z dotychczasowymi schematami jej pojmowania, że potrzebne jest nowe, głębsze jej rozumienie¹.

¹ W miarę wyczerpujący komentarz do niniejszej antologii stanowić może moja monografia *Filozofia odpowiedzialności XX wieku* (Wydawnictwo „Znak”, Kraków 2003).